

TÓTÓS ÁRON

MAGYAROK ROMÁN FÖLDÖN A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN ÉS A 20. SZÁZAD ELEJÉN

Makkai Béla: *Magyarok temetője Ó-Románia. A regáti magyarság a dualizmus kori nemzetpolitikában.* Magyarságkutató Intézet: Budapest, 2021. 456 oldal

A 20. századi kisebbségi magyar közösségek és azok etnopolitikai vonatkozásai jól ismertek. Ehhez képest a 19. századi magyar diaszpóráról, különös tekintettel a regáti magyar közösség történetéről jóval kevesebbet tudunk. Ezért is hiánypótló Makkai Bélának a dualizmus kori regáti magyarságról írott monografikus igényességű műve. A kötet szerzője a Kárpát-medencei interetnikus kapcsolatok alakulásának kiváló ismerője, a Károli Gáspár Egyetem Történettudományi Intézetének egyetemi docense. A szláv nyelveken (szerb és horvát) is jól beszélő kutató korábban alaposan feltárta a 20. század eleji Horvátországban és a Bosznia-Hercegovinában élő magyarok helyzetét.³ Az elmúlt közel egy évtizedben figyelmét egyre inkább a Román Királyságban élő magyar diaszpóra történeti kutatása felé fordította. Egymás után sorjázta a regáti magyarság sajtótörténetét feldolgozó tanulmányai és kötetei.⁴ Legújabb könyvében arra vállalkozott, hogy a *Romániai akció* történetén keresztül mutassa be a Kárpátokon túlra települő magyar közösségek történetét, a dualista magyar kormányzat nemzetpolitikai törekvéseit.

A könyvismertetés alapját képező vaskos kötet igényes szerkesztői munka eredménye. A borítón megjelenő magyar katona sírhelyét ábrázoló betonkereszt a kötet főcímére (*Magyarok temetője, Ó-Románia*) való utalást erősíti, amely meglátásomban inkább nyomasztó hatást kelt. Ennél többet mond a kötet alcíme, amely a könyvvel ismerkedő jövőbeli olvasó számára is eligazítást nyújt. A hátsó borítón a Seres Attila, a BTK Történettudományi Intézet tudományos munkatársa által jegyzett fülszöveg vezeti be az olvasót a kötet rejtelmeibe.

3 Makkai Béla: *Végvár vagy hídfő? „Az idegenben élő magyarság nemzeti gondozása” Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában (1904–1920).* Lucidus Kiadó: Budapest, 2003.

4 Makkai Béla: *Határon túli magyar sajtó – Trianon előtt. Bukaresti és eszéki magyar lapok az identitásörzés és kisebbségi érdekvédelem szolgálatában (1860–1918).* Média tudományi Intézet: Budapest, 2016. Tanulmányokat közölt a *Valóság*, a *Korunk*, a *Közép-Európai Közlemények*, a *Pro Minoritate*, a *Polgári Szemle*, a *Kommentár* és más szakfolyóiratok hasábjain.

A Havasalföld és Moldova alkotta „Ó-Románia” az Osztrák–Magyar Monarchiában jelen lévő megélhetési problémák okozta tömegesen kiáramló munkavállalók egyik kiemelt célpontja volt a 19. században. A kortársak szemében az Amerikába kivándorlással ellentétben a román és a délszláv vidékre történő kitelepedésre a magyar befolyás balkáni megerősödéseként tekintettek. A budapesti kormányzat viszont nem számolt a kivándoroltak asszimilációjával, amit a célországok, köztük Románia is igyekezett erősíteni. Az így kialakult helyzetet *Az idegenben élő magyar honosok nemzeti gondozása* elnevezésű programon keresztül kívánták orvosolni. Ennek szellemi atyja a századfordulón még miniszterelnökségi titkárként tevékenykedő Klebelsberg Kunó volt. A Széll Kálmán miniszterelnöksége alatt kidolgozott program elsődleges célja a kivándorlás megállítása, a külföldön élők hazatelepítése, továbbá a már külföldön élő diaszpóra közösség társadalmi kohéziójának megerősítése volt. A kitűzött célokat úgynevezett titkos akciók keretében kívánták megvalósítani. Ennek lett az eredménye a *Romániai akció* (1901), a *Szlavóniai akció* (1905), a *Bukovinai akció* és a *Boszniai akció* (1909).

Makkai Béla könyvében a *Romániai akció* történetét dolgozza fel, de általa betekintést nyerhetünk a Román Királyságban élő magyar közösség társadalmi, gazdasági, egyházi, kulturális életébe is. A *Romániai akció*t Makkai aktív, de végső soron önvédelminek tekinthető nemzetpolitikai programként határozza meg. Az idegenben élő magyar közösséget célzó tervezetet komoly diplomáciai előkészítési folyamat előzte meg. A politikai vitát elkerülendő, de legalábbis azt tompítandó a budapesti magyar kormányzat a reciprocitás elve alapján valósította meg a segélyezést. A *Romániai akció* támogatásáról a monarchia nemzetközi tekintélyére kényesen ügyelő Ferenc Józsefet is meg kellett győzni.

Az ó-romániai magyar közösség szellemi-társadalmi vezetését lelkészek, oktatók, művészek, vállalkozók látták el. A populáció többségét ugyanakkor cselédek és munkások alkották. Összetartozásukat az egyéni ambíciók (ne feledjük, a kivándorlás oka a gazdasági-társadalmi felemelkedés volt) mellett a területi megosztottság⁵ is hátráltatta. Mindent egybevetve a *Bukaresti Magyar Társulat* elnökét tekintették a magyar közösség legfőbb szellemi vezetőjének. A tisztséget többnyire a református egyház adta, amit a katolikus klérus a maga részéről igencsak nehezményezett. Felekezeti szempontból a romániai magyar diaszpóra többsége római katolikus volt. A magyar kormány mégis úgy döntött, hogy a református egyház vezetése alatt működő egyesületeken keresztül kívánja támogatni a regáti magyar közösséget. Másként fogalmazva: a szociodemográfiai viszonyok ellenére a reformátusok irányába lejtett a pálya. Ahogy az egyik kortárs megfogalmazta, esetükben „a felekezet és a faj fogalma egy és ugyanaz” (414. o.). Mindezen szempontok mellett a *Romániai akció* sikerességét a nagypolitikai játszmák, a két ország szomszédságpolitikája aktuális helyzetének alakulása, a helyi közösség strukturális sajátosságai és a Román Királyságban a magyarokkal szembeni előítéletek alakították. A sztereotípiákat részint az „ezeréves magyar elnyomás” képzelete, részint az Osztrák–Magyar Monarchia

5 Elsősorban a városokban tömörültek.

nemzetiségpolitikája, részint a Román Királyságnak az erdélyi románságot megerősítő törekvései is alakították. Ezek voltak azok a Pierre Bourdieu-i értelemben vett *hatalmi mezők*, amelyek meghatározták az *akció* sikerességét.⁶

Makkai Béla fejezetről fejezetre⁷ haladva mutatja be a nemzetpolitikai eszközrendszernek tekinthető *Romániai akció* szövevényes útjait. A támogatás egyik kiemelt területe az oktatás volt. Erre azért volt szükség, mert a Román Királyságban élő fiatal nemzedék tagjainak többsége már a második generációhoz tartozott. Ahhoz, amelynek tagjai már ott születtek és nevelkedtek. Az Osztrák–Magyar Monarchiát ők már csak szüleik és az idősebb nemzedék elbeszélése nyomán ismerték. A program elsődleges célja ezért a romániai magyar iskolahálózat bővítése volt, amit új iskolák építése és régiók átalakítása révén kívántak megvalósítani. A fejlesztések dacára az iskolák színvonala továbbra is egyenlőtlen volt. Amíg Bukarestben modern, világos termekkel ellátott, vízőblítéses WC-vel, orvosi szobával is felszerelt, illetve tanítói és gondnoki lakással is rendelkező tanintézmények működtek, addig az ugyancsak az *akció* során megvalósult predeáli és berecki bentlakásos iskolákban szerényebb körülmények között, de még így is teljes ellátás mellett tanulhattak a romániai magyar diákok. A lányokat varrósiskola és polgári tanfolyam várta. A fiúk tanonciskolába is járhattak. Az újonnan kialakított ösztöndíjprogram keretében a tehetségesebb hallgatók a Magyar Királyság valamelyik patinás oktatási intézményében tanulhattak tovább.

A Román Királyság oktatási hálózatának egészét érintő fejlesztések ellenére a tanítói tevékenységet a román szaktárca a tankönyvek cenzúrázásával és betiltásával akadályozta, továbbá román tankönyvek használatára kötelezte a magyar iskolák diákjait. Ettől eltekintve Makkai az oktatás minőségét kielégítőnek értékelte.

A kötet szerzője a regáti magyar közösség „politikai” vezetését is ellátó református és katolikus atyafiak tevékenységének ismertetésére nagy hangsúlyt fektetett. Az általa bemutatott (töredékes) élettörténetek révén az olvasó előtt feltárulnak a magyar közösség(ek) meghatározó alakjai. Makkai jó érzékkel mutat rá érényeikre és gyarlóságaikra, azokra a mindennapi tapasztalatokra, amelyek sokszor a *Romániai akció* sikerét is kockázatosá tették (93–97. o.). A könyv révén betekintést nyerhetünk a kívülről egységesnek tűnő, de belülről, felekezeti, társadalmi, gazdasági, ideológiailag is többszörösen tagolt regáti magyar társadalom életébe. A felekezetek közötti viszonyra mutat rá az az epizódyszerű történet is, amelynek részeként a katolikus pap kikéri magának, hogy a református segédlelkész „lekollégazza” őt (108. o.).

Az önszerveződés fontos fokmérőjének tekinthetjük az egyesületi életet. A vonatkozó fejezetből kiderül, hogy a Román Királyság területén többnyire kis létszámú egyesületek

6 Pierre Bourdieu: A politikai mező. *Valóság*, 1987. 30 (1). 110–115.

7 Itt érdemes megjegyezni, hogy az oktatásra vonatkozó 5. és a diákok továbbtanulását segítő ösztöndíjprogramot bemutató 10. fejezet témáját tekintve összekapcsolódik. Azt érdemes lett volna egy helyütt tárgyalni.

működtek.⁸ Némely társulás rövidebb, mások hosszabb ideig működtek. Néhány kivételtől eltekintve az egyesületek hosszabb távú fenntartása nem volt biztosítva. Jelentőségüket még így sem lehet alábecsülni: azok adták a magyar diaszpóra kapcsolódási pontjait, egyúttal fontos szerepet játszottak a közösségi élet alakításában. Az egyesületek egy része az Osztrák–Magyar Monarchia külképviseletén keresztül is támogatásban részesült. Helyi szinten a lelkészek, tanítók, orvosok, iparosok, gyógyszerészek, kereskedők támogatták az egyesületi élet fenntartását és működését. A helyi tőkeerős vállalkozások támogatása ugyanakkor semmit sem ért azon személyek elhivatottsága és áldozatos munkavállalása nélkül, akik nap mint nap dolgoztak azért, hogy étellel töltsék meg a különböző egyesületeket.

A helyi önszerveződés azonban mit sem ér, ha nincs szócső, amely felerősíti a regáti magyarság hangját. Makkai meglátásában a román sajtóban egyfajta magyarellenes retorika volt jelen. A lapok tipográfiai megjelenése a magyar betűkészlet hiánya miatt igen kezdetleges volt. Ezért is fogadták örömmel a *Romániai akció* keretében megvalósuló sajtótámogatást, amelyért cserébe a budapesti székhelyű magyar kormányzat egyfajta lojalitást várt el. Román oldalról a magyar állameszme terjesztésével vádolták a regáti magyar lapokat, így azok kézbesítését a román posta rendre szabotálta, de legalábbis megnehezítette. Mindent egybevetve a kötetből kiderül, hogy a sajtó hogyan és milyen módon alakította a magyar diaszpóra nyilvános életét. Általa betekintést nyerhetünk a közéletet meghatározó témákba és ügyekbe.

A regáti magyar sajtótörténet különös színfoltja a Scheier Németh Ignác tájkerész és virág-nagykereskedő által 1907-ben alapított *Romániai Hírlap*. Az Osztrák–Magyar Monarchiából pénzelt lapok mellett megjelent új „vetélytársat” a magyar média megszűnésével vádolták, a román lapok pedig hűvös fogadtatásban részesítették. Makkai Béla a virágkereskedő lapkiadó vállalkozását alapvetően pozitívan értékeli, amely megfelelt a helyi igényeknek és sikeresen ellátta a romániai magyarság tájékoztatását. Negatívumként a konkurens magyar sajtóval folytatott polémiát rója fel a Scheier Németh Ignác által alapított lapnak. Makkai részletesen tárgyalja az ennek nyomán kibontakozó „sajtóháborút”, amely érdekes látószövegként szolgál a román királyságbeli magyar közösség nyilvánosságának alakulásáról (277–284. o.).

*

A *Romániai akció* mérlegét megvonva Makkai Béla könyvében arra a következtetésre jut, hogy a program a Román Királyságban letelepedett magyarok elsősorban egyházi és oktatásügyi támogatása révén a nemzeti azonosságtudat megerősítéséhez járultak hozzá. Figyelembe véve az eredeti céljait és célkitűzéseit Makkai amellet érvel, hogy az

8 Pitești-en *Magyar Dal- és Olvasókör*, *Magyar Segélyező Nőegylet*; Craiován *Craiovai Magyar Társulat*; Ploiești-en létrejött a *Ploiești Magyarok Otthona*; Galacon a *Magyar Olvasó Kör*, a *Szent István Egyesület*, *Galaci Osztrák és Magyar Egyesület*, *Református Dalegylet*; Brăilán a *Brailai ev. Ref. Bocskai Dal- és Működvelő Kör*, *Brailai Szent László Katolikus Magyar Önművelődési Egylet*, *Brailai Magyar Betegsegélyező Egylet* stb. alakult.

ellentmondásos eredményhez vezetett. A program legnagyobb hiányát abban látja, hogy a nemzetpolitikai törekvés nem társult jól megkonstruált társadalom- és gazdaságpolitikai programmal. A terv értékelése során kitekint az első világháború eseményeire is. Az első világegés során ugyanis felgyorsult a regáti magyar diaszpóra tagjainak hazáramlása. A visszahonosítás folyamata azonban nem volt zökkenőmentes. A visszatérő személyeket „átvilágították”. Az Osztrák–Magyar Monarchia és az átrendeződő európai hatalmi viszonyok közepette a gazdasági kilátások sem sok jóval kecsegtettek. Ebben az időszakban a romániai magyar társadalom mindennapi léte alapjaiban kérdőjeleződött meg. A *Romániai akció* titkos jellege miatt az utókor bírálatát is kivívta magának.

Makkai monografikus igényű könyvében a levéltári kutatómunkát nem megspórolva, számos új forrást ismertetve és a szakirodalmait is kellően hasznosítva részletesen és szakszerűen mutatja be a *Romániai akció*t és a dualizmus kori nemzetpolitika törekvéseit. Ha csak ennyit tett volna le a szerző az asztalra, már az is dicséretes volna. Valójában ennél sokkal többet tett. Munkája révén egy ambíciókkal teli és számos tekintetben erős regáti magyar közösség mindennapjai, viszontagságos története elevenedik meg a kötet lapjain, amit jó szívvel ajánlok minden kedves olvasónak, határon innen és túl.